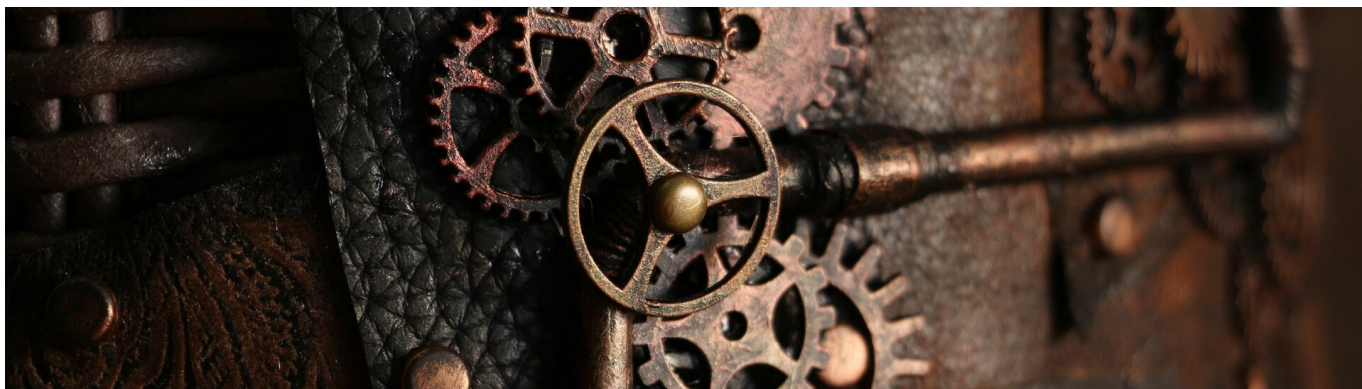

Filozofia kartezyńska: recepcja i dyskusja

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Herbert Zbigniew, *Pan Cogito a myśl czysta*.

Filozofia kartezyjańska: recepcja i dyskusja

Źródło: domena publiczna.

Czy postawienie w centrum rozważań filozoficznych podmiotu, jako myślącej jednostki prowadzi do uzyskania pewności, czy tylko subiektywizuje wszelką wiedzę? Czy uczucia i zmysły jako źródło poznania mają niższą rangę niż rozum? Czy relatywizm nie prowadzi do nihilizmu? Jakie są konsekwencje mechanistycznego traktowania przyrody? Poglądy Kartezjusza prowokowały do dyskusji, stając się motorem napędowym nowożytnej filozofii. Czy zgodzisz się, że myśl Kartezjańska jest inspirująca dla współczesnego człowieka?

Twoje cele

- Ocenisz wpływ poglądów Kartezjusza na kształtowanie się nurtów nowożytnej filozofii.
- Zastanowisz się, które z twierdzeń Kartezjusza sprowokowały najgorętszą dyskusję i dlaczego.
- Prześledzisz, jak myśl Kartezjańska przejawia się we współczesnej literaturze i filmie.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Aby dowiedzieć się więcej na temat filozofii Kartezjusza, zapoznaj się z poniższymi materiałami:

- [Kartezjusz: pierwsze spotkanie](#)
- [Kartezjusz: konsekwencje sceptycyzmu metodycznego](#)
- [Filozofia kartezjańska: wątplenie metodyczne](#)
- [Filozofia kartezjańska: dualistyczny system metafizyczny](#)

Recepcja

Cała filozofia nowożytna znajduje się pod wpływem Kartezjusza i w ten czy inny sposób się doń odnosi. Różni filozofowie podkreślają różne aspekty jego filozofii. Kartezjanizm dla większości oznacza, poza racjonalizmem, przede wszystkim zwrot filozofii w stronę podmiotu, z czego następnie wywodzi się m.in. **subiektywizm**. Wielu podkreśla także zawarty przez Kartezjusza sojusz filozofii z naukami ścisłymi i związane z tym dążenie do ujednolicenia ludzkiej wiedzy na gruncie filozofii. Oświeceniowy encyklopedyzm jest często interpretowany jako tego dążenia konsekwencja. Uczni wywodzą ponadto z twórczości Kartezjusza m.in.: **deizm**, **ateizm**, **materializm** i **sceptycyzm**.

Deizm — bo Kartezjusz radzi sobie w swojej filozofii bez Boga, sprowadzając go co najwyżej do roli gwaranta istnienia świata.

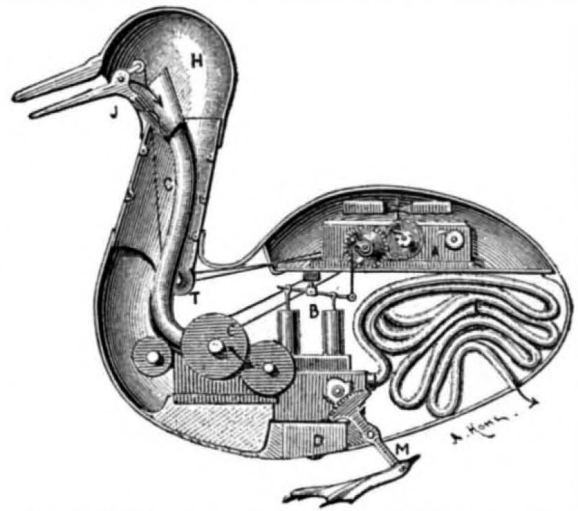
Ateizm – bo znika konieczność przyjęcia istnienia Boga, jeśli niezawodne poznanie, które Kartezjusz stawia na pierwszym miejscu, staje się możliwe bez odwoływania się do pojęcia Boga (co dla kolejnych pokoleń filozofów faktycznie staje się możliwe).

Materializm nowożytny jest wywodzony z Kartezjusza co najmniej w równym stopniu jak z Demokryta, bo w kartezjanizmie pojawiają się argumenty, i to wyrażone językiem ówczesnej filozofii, które przemawiają na rzecz tezy, że otaczający nas świat — inaczej niż tego chcieli filozofowie średniowieczni — jest materialny i mechanicystyczny. Wprawdzie Kartezjusz twierdzi, że człowiek ma duszę, ale materialści następnego stulecia, tacy jak Julien Offray de La Mettrie, rozciągają jego

mechanicystyczną teorię na istoty ludzkie i całą rzeczywistość.

Z kolei ze **sceptycyzmem** wiąże się wątplenie metodyczne Kartezjusza, która to metoda okazała się znacznie trwalsza niż wnioski, do jakich filozof dzięki niej doszedł.

Literacka recepcja Kartezjusza również jest przeogromna. Źródłem inspiracji są tu głównie: wiara w rozum, wątplenie metodyczne, idea złośliwego demona, złudzenia zmysłów oraz neostoicyzm. Precyzja i jasność myślenia, z których słynął filozof, stanowiły inspirację dla klasycyzmu (w malarstwie reprezentatywnym przykładem jest tu twórczość [Nicolasa Poussina](#)).

INTERIOR OF VAUCANSON'S AUTOMATIC DUCK.

A, clockwork; B, pump; C, mill for grinding grain; F, intestinal tube; J, bill; H, head; M, feet.

Według Kartezjusza zwierzęta to tylko skomplikowane maszyny nieposiadające duszy. Duchowość jest cechą wyłącznie ludzką, a przypisywanie zwierzętom duszy to antropomorfizacja.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Kadr z filmu *Matrix* w reż. braci Wachowskich

Do Kartezjusza nawiązują także filmowcy i pisarze z nurtu science fiction. Wśród tych pierwszych warto wymienić braci Wachowskich, autorów filmu *Matrix*, którego fabuła nawiązuje zarówno do koncepcji „złośliwego demona”, jak i niewiarygodności świadectw naszych zmysłów.

Źródło: Forsaken Fotos, 1999, licencja: CC BY 2.0.

W polskiej literaturze science fiction najwyraźniejsze odniesienia do Kartezjusza znajdujemy w *Dziennikach gwiazdowych* Stanisława Lema – w opowiadaniu *Ze wspomnień*

Ijona Tichego. Tytułowy bohater zostaje zaproszony do laboratorium ekscentrycznego naukowca, który trzyma w specjalnych pojemnikach ludzkie mózgi i stymulując je odpowiednimi bodźcami elektromagnetycznymi, sprawia, że każdy umysł wytwarza sobie pewien określony obraz rzeczywistości. Umysły postrzegają siebie jako istoty żyjące w realnym świecie, nie mając pojęcia, że są jedynie mózgami zamkniętymi w słojach.

Dyskusja

Kartezjusz jest przedmiotem zarówno fascynacji, jak i krytyki. Zarzucano mu:

- że przeceniał rolę rozumu w ludzkim życiu i poznaniu,
- że nie dostrzegał różnicy między twierdzeniami matematycznymi a egzystencjalnymi (tj. odnoszącymi się do rzeczywistości empirycznej, doświadczanej zmysłowo) – z tego, że czegoś można dowieść matematycznie i logicznie, nie wynika konieczność istnienia tej rzeczy,
- że przeprowadzony przez niego zwrot w stronę podmiotu nie dostarcza źródła pewności, lecz jedynie subiektywizuje wszelką wiedzę,
- że deprecjonował wartość uczuć i zmysłów,
- że deprecjonował wiarę, opierając całą filozofię na wewnętrznej racjonalnej pewności, a nie na prawdach objawionych,
- że uprzedmiotawiał i mechanicyzował przyrodę, stając się przez to ojcem cywilizacji technicznej ze wszystkimi jej negatywnymi aspektami,
- że wszystko powyższe czyni go pośrednio odpowiedzialnym za zjawiska alienacji, oderwania od rzeczywistości, relatywizmu, a nawet nihilizmu.

Wszystkie te zjawiska można mniej lub bardziej bezpośrednio wywieść z filozofii Kartezjusza. Dyskutując z nim, odnosimy się więc do samego rdzenia współczesności zarówno z jej pozytywnymi, jak i negatywnymi aspektami.

Słownik

ateizm

(gr. *a* – bez, *theos* – bóg) przekonanie, że empirycznie nie istnieje żaden Bóg, żadne bóstwo oraz żadne byty metafizyczne

deizm

(gr. *theós* – bóg) nurt filozoficzno-religijny i postawa życiowa, upowszechnione w Europie w epoce oświecenia; pogląd, według którego Bóg jest stwórcą i prawodawcą świata, ale nim nie kieruje

materializm

(łac. *materialis* – dotyczący materii) stanowisko filozoficzne polegające na uznawaniu istnienia jedynie materii

satori

(jap. zrozumienie, przebudzenie duchowe) według nauk buddyzmu zen – oświecenie, równoznaczne z wyzwoleniem duchowym; satori może zdarzyć się w każdym momencie, a medytacja zazen i wskazówki mistrza mają jedynie pomóc adeptowi zen w przygotowaniu się do chwili przebudzenia

sceptycyzm

(gr. *skeptomai* – obserwuję, oglądam, śledzę, badam) stanowisko teoriopoznawcze odrzucające możliwość poznania wiedzy pewnej i uzasadnionej. Wywodzi się ze starożytnej szkoły sceptyków

subiektywizm

(łac. *subiectivus* – podmiotowy) pogląd, według którego przedmiot poznania nie istnieje obiektywnie, lecz jedynie subiektywnie, tj. w zależności od sposobów i warunków poznawania właściwych podmiotowi poznającemu

Ilustracja interaktywna

Inspiracje filozoficzne w literaturze

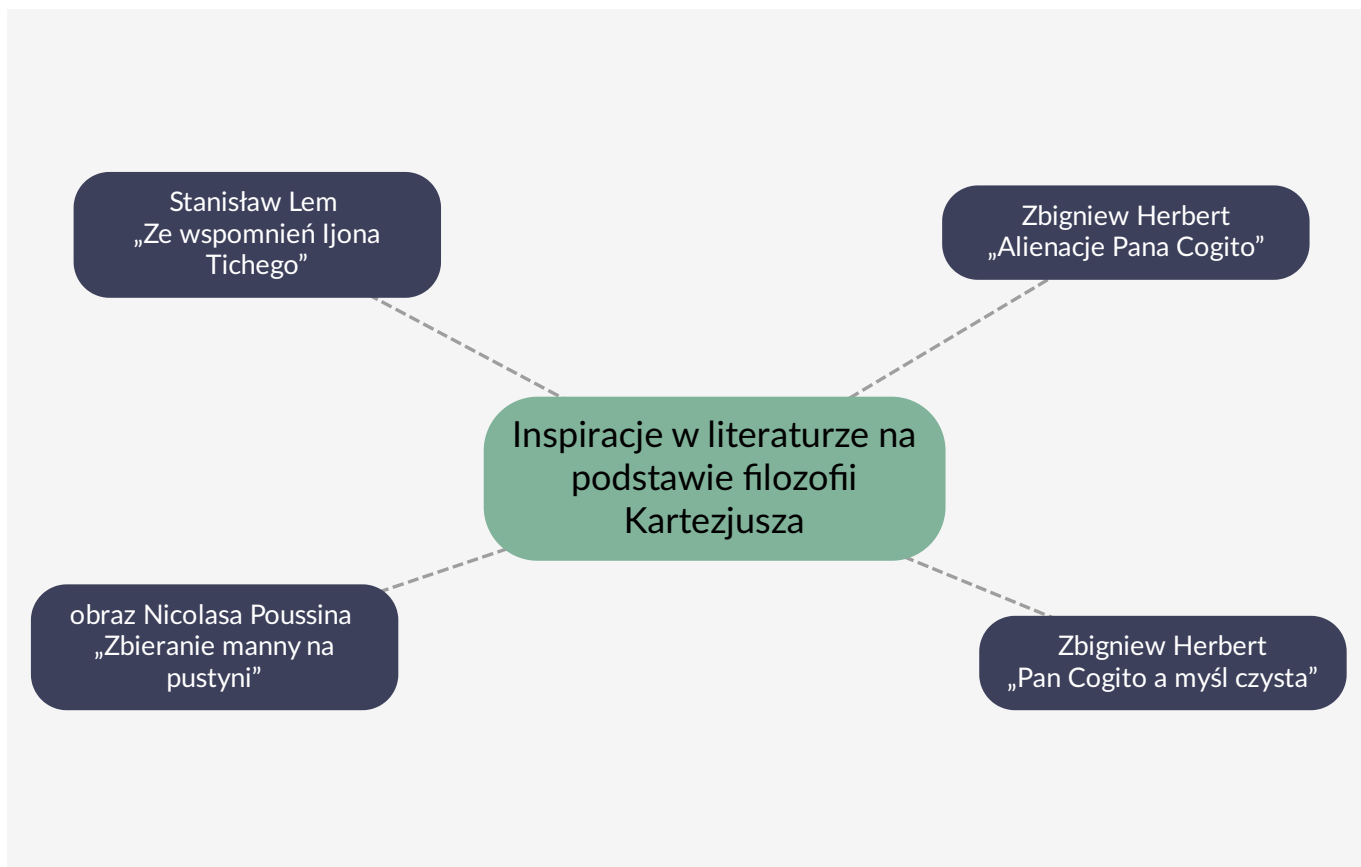
W ilustracji interaktywnej wykorzystano fragmenty z książki Stanisława Lema *Ze wspomnień Ijona Tichego*.
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 1

Zapoznaj się z tekstami kultury inspirowanymi filozofią Kartezjusza:

- wierszem Zbigniewa Herberta, *Alienacje Pana Cogito*;
- fragmentami opowiadania *Ze wspomnień Ijona Tichego* z *Dzienników gwiazdowych* Stanisława Lema;
- obrazem Nicolasa Poussina *Zbieranie manny na pustyni*;
- wierszem Zbigniewa Herberta, *Pan Cogito a myśl czysta*.

Które tezy Kartezjusza wykorzystano w tych tekstach? Uzupełnij mapę myśli.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Jak sądzisz, dlaczego podmiot liryczny w wielu wierszach Zbigniewa Herberta nazywa się Pan Cogito? Zapoznaj się z przytoczonymi w multimedium utworami Herberta i zastanów się, jaki wyrażają stosunek do filozofii Kartezjusza.

Film edukacyjny

Okiem eksperta

Polecenie 1

Obejrzyj wykład prof. Jacka Migasińskiego i odpowiedz na pytania. W jakim nurcie filozoficznym można umieścić Kartezjusza? Jak on i jego kontynuatorzy postrzegali naukę?

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DAOJloEwh>

Film edukacyjny. Jak wiedza o świecie zmieniła myślenie filozofów.

Wykłada prof. Jacek Migasiński.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Jak wiedza o świecie zmieniła myślenie filozofów?*.

Polecenie 2

Jak współcześni Kartezjuszowi myśliciele przyjęli jego teorię? Jakich argumentów używali jego oponenty?

Ćwiczenie 1

Jakie zmiany w myśleniu filozoficznym wprowadził Kartezjusz?

☐

Skierowanie uwagi na człowieka i próba przebudowania nauki w oparciu o tę wiedzę.

☐

Próby rozwiązania problemu całkowitego i ostatecznie ugruntowanego rozumienia.

☐

Wykluczenie na drodze krytyki doświadczenia.

☐

Uznanie prawd matematycznych za niekonieczne i zbyteczne.

Ćwiczenie 2

Które z poniższych założeń było charakterystyczne dla Kartezjusza i innych filozofów nowożytnych?

☐

Głęboka i wielopłaszczyznowa refleksja nad indywidualnością jednostki.

☐

Zwrot ku świadomości i poszukiwaniu pewności w ludzkim umyśle.

☐

Zwrot ku filozoficznej tradycji poszukującej nadrzędnej idei.

Praca domowa

Jak współcześni odnoszą się do filozofii Kartezjusza? Poszukaj takich odniesień w obecnej kulturze i przedstaw je.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Filozofia kartezjańska: recepcja i dyskusja

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

3. René Descartes. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega kartezjański racjonalizm, sceptycyzm metodyczny i dualizm psychofizyczny;
- 2) objaśnia sens formuły „myślę, więc jestem”;
- 3) krytycznie rekonstruuje kartezjański argument na rzecz istnienia świata zewnętrznego;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne. Uczeń:

- analizuje, w jaki sposób poglądy Kartezjusza wpłynęły na kształtowanie się nurtów nowożytnej filozofii;
- wyjaśnia, które twierdzenia Kartezjusza sprowokowały najgorętszą dyskusję i dlaczego;
- wskazuje inspiracje myśli kartezjańskich we współczesnej literaturze i filmie.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- dyskusja za i przeciw;
- praca z multimedium;
- quiz;
- metoda akwariów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”.
2. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z medium w sekcji „Ilustracja interaktywna”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformę i wyświetla na tablicy stronę tytułową e-materiału. Przedstawia uczniom temat lekcji oraz jej cele, a następnie wspólnie z nimi określa kryteria sukcesu.
2. **Raport z przygotowań.** Nauczyciel, za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza ich prezentacje na podstawie sekcji „Przeczytaj”. Wybrani uczniowie przedstawiają swoje prace.

Faza realizacyjna:

1. **Metoda akwariów.** Nauczyciel dzieli uczniów na dwie grupy, które będą uczestniczyć w dyskusji metodą akwariów na temat: *Które z twierdzeń Kartezjusza sprowokowały najgorętszą dyskusję i dlaczego?*, w wyznaczonym czasie. Pierwsza grupa siada w kręgu i dyskutuje na zadany temat, natomiast druga grupa obserwuje przebieg dyskusji i analizuje jej skuteczność oraz ogólny przebieg.

Po zakończeniu dyskusji wybrani uczniowie dokonują oceny umiejętności prowadzenia dyskusji, trzymania się tematu, doboru argumentów, a nauczyciel uzupełnia ich wypowiedzi informując uczniów o ich mocnych i słabych stronach.

2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Mapa myśli”. Uczniowie po zapoznaniu się z nim dzielą się na grupy i uzupełniają mapę myśli:
 - grupa 1: Zbigniew Herbert, *Alienacje Pana Cogito*;
 - grupa 2: fragmenty opowiadań *Ze wspomnień Ijona Tichego z Dzienników gwiazdowych* Stanisława Lema;
 - grupa 3: obraz Nicolasa Poussina Zbieranie manny na pustyni;
 - grupa 4: Zbigniew Herbert, *Pan Cogito a myśl czysta*. Po upływie ustalonego wcześniej czasu przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycje odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich lub je uzupełniają. Nauczyciel czuwa nad prawidłowym przebiegiem zadania, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
3. **Praca z drugim multimediami.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Film edukacyjny”. Klasa dzieli się na grupy. Każdy zespół opracowuje odpowiedzi do poleceń i ćwiczeń. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie liderzy grup odczytują propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.
4. Uczniowie w parach opracowują quiz sprawdzający wiedzę z całej lekcji. Po określonym czasie wymieniają się przygotowanymi pytaniami z inną parą uczniów. Następnie wspólnie komentują swoje odpowiedzi.
5. Uczniowie, na podstawie zebranego w domu materiału, podają na forum klasy własne przykłady ilustrujące poruszane w poleceniach i ćwiczeniach zagadnienia. Wspólna dyskusja nad trafnością i zastosowaniem przykładów.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zawiesza na tablicy dwa plakaty z narysowanym koszem i walizką. Rozdaje uczniom po dwie karteczki samoprzylepne. Prosi, aby uczniowie zapisali na jednej z nich przemyślenia, które zabiorą z sobą po zajęciach; na drugiej to, czego nie akceptują. Jedna osoba odczytuje zapisy przy walizce i koszu.
2. Nauczyciel przypomina uczniom całe lekcje i zaprasza ich do opisu stopnia ich osiągnięcia. Uczniowie określają, jak zmieniła się ich wiedza w stosunku do wiedzy wyjściowej.

Praca domowa:

1. Jak współcześni odnoszą się do filozofii Kartezjusza? Poszukaj takich odniesień w obecnej kulturze i przedstaw je.

Materiały pomocnicze:

- Kartezjusz, *Medytacje o pierwszej filozofii*, przeł. i posłowiem opatrzył J. Hartman, Kraków 2004.
- Julien Offray de La Mettrie, *Człowiek-maszyna*, tłum. S. Rudniański, Warszawa 1953.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Ilustracja interaktywna” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.